

**KULOLCHILIK HUNARMANDCHILIGI TARIXINI ORGANISH –
MILLIY QADRIYATLARIMIZNI E'ZOZLASH MEZONI SIFATIDA**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.54.29.067>

Yuldashov Kaxraman Kamulovich

Urganch davlat universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada xalq hunarmandchiligi ishlari sa'nati tarixini organish va yoshlarni milliy qadriyatlar hamda urf-odatlar ruhida tarbiyalash haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: milliy tarbiya, milliy qadriyat, tarix, usta, kulolchilik, kulolchilik maktabi, hunarmandchilik, texnologiya, mahalliy, maxsulot.

**ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ ГОНЧАРНОГО ремесла КАК КРИТЕРИЯ
УВАЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ**

Юлдашов Кахраман Камулович

Старший преподаватель Ургенчского государственного университета

Аннотация. В статье рассказывается об истории развития народных промыслов и воспитании молодежи в духе национальных ценностей и традиций.

Ключевые слова: национальное воспитание, национальная ценность, история, ремесленник, гончарство, гончарная школа, ремесло, технология, местный, продукт.

**ORGANIZATION OF THE HISTORY OF POTTERY CRAFTSMANSHIP
AS A CRITERION OF RESPECT FOR OUR NATIONAL VALUES**

Yuldashov Kaxraman Kamulovich

Senior lecturer at Urgench State University

Summary: The article talks about the organization of the history of the people's craftsmanship and education of youth in the spirit of national values and traditions.

Keywords: National Education, National value, history, master, ceramics, School of ceramics, craftsmanship, technology, local, product.

Kulolchilik hunarmandchiligi – Xiva, Surxondaryo va Farg'ona hududlaridagi eng qadimiy hunarlardan biri bo'lib sanaladi. Darhaqiqat bu haqda arxeologik topilmalar ashyoviy dalil sifatida guvohlik beradi. Jumladan, Katta Farg'ona kanalini qazish paytida miloddan avvalgi I-ming yillikka oid xumlarining qoldiqlari, Quva shahridan V-VI asrlarga oid uzunligi 120 sm, diametri 26 sm bo'lgan quvurlar topilgan. Bu quvurlar 4 km uzunlikda ko'milgan va bundan suv o'tkazilganligi aniqlangan. XVIII-XIX asrlarda aholining katta qismini kulolchilik mahsulotlaridan keng foydalanishi bu sohani yanada rivojlanishiga turtki bo'lgan. Farg'ona vodiysining yirik kulolchilik markazi bo'lgan Rishton qishlog'ida yasalgan yuqori sifatli buyumlar butun O'rta Osiyoda mashhur bo'lib ketgan edi. Jumladan, 1899-yili Parijda ish boshlagan butunjahon ko'rgazmasi uchun O'rta Osiyodan Rishton buyumlarini tanlab olinishi fikrimizni tasdiqlaydi. Tadqiqotchi E.Golovin o'z xotiralarida bu yerda ustalarning mahsulot ishlab chiqarish sharoitlarini yaxshilash evaziga buyumlarni hatto Yevropa bozorlariga ham chiqarish mumkinligi haqida yozgan edi. Rishton kulollari avlodlarining boshlanishi XVI asrlarga borib taqaladi. Hunarmandlar Bahovuddin Naqshbandni o'zlarining piri va hunarmandchilikni bu yerda boshlanishiga sababchi deb bilar edilar. Asrlar davomida Rishtonda kulolchilik hunarini rivojlanishi bu yerda ko'plab mohir usta kulollarni yetishtirdi. Chunonchi Rishton kulollaridan usta Abdullo, usta Bobo Niyozmatovlarning asarlari mashhur va yuqori baholangan. Usto Uzoqboy Shermatov, usto Muso Ismoilovlar tayyorlagan mahsulotlar esa o'zining rangi, jozibadorligi, naqshlarning nozikligi bilan ajralib

turgan. O'Imas Ortiqboev, Abdulla To'xtayev, Hakimboy Bogayev, Boysalim ko'zagar, Matyoqub G'oziyev, Mirraim Hikmatullayev kabi ustalar yasagan kosa, piyola va boshqa buyumlar aholi tomonidan katta qiziqish bilan olinar edi.

Kulolchilik Xiva va Qo'qon xonligining so'nggi yillarida ham rivojlanishda davom etib, yilda bir marta davlat xazinasiga salmoqli miqdorda pul bilan soliq to'lab turilgan. Shuningdek, XIV asrda Buxoroda yashagan Said Amir Kulol bu yerdagi kulollarning piri ustoz deb sanalib, bu avliyoning "avlodlariga" nazr ko'rinishida yig'im ham berganlar.

XX asr boshlarida ham kulolchilik Rishtonda o'z ahamiyatini saqlab qoldi. Lekin sobiq sho'rolar davrida ustalar majburan turli hunarmandchilik uyushmalariga birlashtirila boshlangan. Xususan 1927-yilda Rishtonda birinchi kulolchilik arteli tuzilib, keyinchalik barcha ustalar shu artelga birlashganlar. Bu yerdagi to'rtta artel "Yangi hayot" deb atalgan va unda 100 dan ortiq usta faoliyat yuritgan. Bu jamiyatlarda asosan mahsulotning miqdori hisobga olinib, sifati e'tiborga olinmas edi. Natijada buyumlarning yuksak badiiy jihatlari o'z ahamiyatini yo'qota boshlagan. Shunga qaramay, katta an'ana maktabiga tayangan mashhur kulollar o'zlarining sulolaviy hunarlarini davom ettira olganlar. XX asr o'rtalarida Rishtonda tajribali ustalardan Y.Hamroyev, Matyoqub G'oziyev, B.Mirsalimov, To'xtabachcha, G.Yunusov kabi ustalar faoliyat yuritgan. Keyingi yillarda ham Rishtonda taniqli kulollar azaliy an'analarni davom ettirmoqdalar. Shunday ustalardan biri Komiljon Ibragimov bo'lib, u 7-avlod kulol tovoqchi hisoblangan. U hunarni otasi usta Dododan (1898-1951), o'z navbatida Dodo esa usta Madamindan, ya'ni usta Abdulloning shogirdidan o'rgangan. K.Ibragimov 60 yil mobaynida keramika zavodida ishlagan. U Rishtondagi Sohibi-Hidoya Roshidoniya maqbarasini qayta tiklashga katta hissa qo'shgan. 1996-yilda YUNESKOning "Ustoz-shogird" stipendiyasi bo'ldi, 1998- yilda esa birinchilardan bo'lib "O'zbekiston xalq rassomi" faxriy unvoniga sazovor bo'ldi. 2000-yilda uning uy muzeyi tashkil etildi. Mohir usta tomonidan yuksak sifatli buyumlar O'zbekiston san'at muzeyida, Badiiy ko'rgazmalar direksiyasida, O'zbekiston rassomlar akademiyasida, Farg'ona o'lkashunoslik muzeyida, Moskvadagi Sharq xalqlari san'ati muzeyida, Sankt-Peterburgdagi etnografiya muzeyi va Davlat Ermitajida saqlanmoqda.

Vodiyda nom qozongan yana bir rishtonlik mashhur kulol va kosagar Meliboy Boboniyozmatovdir. U 1837-yilda tug'ilgan. Meliboy kulolchilikni otasi Boboniyozmatdan o'rgandi. U Rishton uslubida ishlanadigan sopol idishlarning barcha turlarini yasash, naqshlash, pishirish texnologiyasini yaxshi egallab oldi. Yangi-yangi va xilma-xil bo'yoqlarda ajoyib idishlar yasagani uchun kulollar unga "chapdast usta" deb nom qo'ygan. U kulolchilik san'atining markazlaridan biri G'ijduvonda yangi tarqalgan "tagi siyoh" uslubini mukammal o'rganib oldi, shu uslubdagi idishlarni yasashda Rishton kulollari orasida birinchilikni olgan edi. Boboniyozmatovning "tagi siyoh" texnologiyasi asosida tayyorlagan idishlaridan namunalar Tonkentdagi O'zbekiston xalqlari muzeyi fondida saqlab kelinmoqda.

Vodiydagi yana bir ancha rivojlangan kulolchilik markazi G'urumsaroydir. Bu yerda kulolchilikni vujudga kelishi usta Ko'ki nomi bilan bog'liq. Bizningcha u vodiya xos ko'k rangdan ko'p foydalangani uchun unga shu nom berilgan bo'lsa kerak. Bizdagi ma'lumotlarga ko'ra, usta Ko'kidan kulolchilikni Usmondiyor va Otajon tovoqchilar, Usmondiyordan o'g'li Jo'ra Kenja, qaynog'asi usta Uzoqboy, bojasi usta Boltaboy, amakivachchasi Satim tovoqchi, o'g'li usta G'ofurlar o'rgangan. Satim tovoqchining lagani Italiyadagi ko'rgazmalarda namoyish etilgan bu ustaning dong'i jahon bo'ylab yoyilgan edi. Uning lagani o'zining ajoyib go'zalligi, betakror yarqiroqligi va o'ta nozik rangi bilan o'zgalar mahsulotidan ajralib turar edi. Satim tovoqchi bir yilda a'lo navli yuqori badiiy asarlardan 30 taga yetkazib tayyorlay olar edi. Bunday asarlar faqat badiiy fond salonlari uchun yuqori bahoda sotib olinar edi. Shuningdek, Usmondiyordan amakivachchasi To'xta tovoqchi, undan o'g'li Mahmud tovoqchi, Rahim tovoqchining boshqa o'g'li Odiljon hunarni egallagan. Usta Ko'kini boshqa shogirdi Otajondan esa jiyani Turob tovoqchi, ukasi usta Hakim, undan o'g'li usta Xaitboy, Turob tovoqchi o'g'li usta Akrom, o'g'li usta Maqsud, undan o'g'li Odiljon, shogirdi Vahobjon o'rgangan. Bu

shajarani 2003-yilda g'urumsaroylik usta Vahobjon Buvayev tuzgan. G'urumsaroyda kulolchilik XX asrda ham rivojlanishda davom etdi. Ayniqsa, 1970-1980-yillarga kelganda bu yerda M.Rahimov, M.Turovov, X.Hakimov, X.Sotimovlar sulolalarining faoliyat yuritishi bu maktab dovruq'ini butun vodiya tanitgan. Hatto g'urumsaroylik mashhur Sotim tovoqchining nabirasi Maqsudali Turovov 1974-yilda YUNESKO e'tirofiga ko'ra, Madaniyat vazirligi tomonidan faxriy yorliq bilan taqdirlangan va "Usto" guvohnomasini olgan.

Kulolchilik hunarmandchiligi vodiya Termiz, Xiva, Rishton va Namangan shaharlaridan tashqari Qo'qon, Marg'ilon, O'sh shaharlarida ham rivojlangan edi. Xususan, Chuqur-Ko'chin volostida namanganlik Daliboy Yoqubovga tegishli do'kon bo'lib, bir dastgohda yiliga 2000 tagacha, 75 so'mlik buyumlar tayyorlangan. Boshqa Sardoba volostidagi namanganlik M.Soliboyevga tegishli ustaxonada 100 so'mlik, Amirboyev ustaxonasida 100 so'mlik, Otaboy Qaymurotovboev ustaxonasida 50 so'mlik buyumlar yasalgan. Bunday yirik ustaxonlardan biri namanganlik Ustaboy Yusupovga tegishli bo'lib, uning ustaxonasida yiliga 8000 ta buyum yasalgan. Daromadi 400 so'mga teng bo'lgan. Yuqorida sanab o'tilgan ustalar do'konlarida yasalgan kosalar donasi 3 tiyindan sotilgan bo'lsa, ustaboy Yusupov do'konida yasalgan buyumlar sifatli bo'lib, to bir so'mgacha sotilgan. Bu ustaxonalarda, shuningdek, xum va boshqa ro'zg'or buyumlari ham yasalgan. Qadimdan vodiya kulolchilik rivojlangan maskanlaridan biri Chust qishlog'i bo'lib, bu yerdan ko'plab qadimiy kulolchilik buyumlari qoldiqlari topilgan. Odatda fanda bu topilmalarni Chust madaniyati deb ataladi. Bu davrdagi chustliklarning sopol idishlari silliq loydan pishirilib, ustiga qizil kesakdan sidirg'a bo'yoq surtilgan, ba'zilariga sidirg'a sayqal berib yaltiratilgan, ba'zilarini esa qora bo'yoq bilan ziynatlangan.

Kulolchilik hunari bir necha sohalarga bo'lingan. Masalan, Farg'ona ustalari kosagar, ko'zagar, lagansoz, tog'orasoz, xurmachi, xumchi kasblariga bo'lingan. Sopol idishlarning o'zi esa sirlanmagan, sirlangan va chinni buyumlarga bo'lingan. Sirlanmagan idishlarga uy-ro'zg'or buyumlari – xum, xumcha, ko'zacha, obdasta, tandir kirgan. Ular qo'lda tasma holiday loy bo'laklarini birlashtirib yasalgan. Kichik yog'och asbob bilan birlashgan joylar silliqilgan.

XX asr boshida Rishtonda 80 ta ustaxona bo'lib, ularda usta asosan o'zining oila a'zolari va 1-2 tadan shogirdi bilan mehnat qilgan. Buyum tayyorlash mavsumiy bo'lib, shogirdlarga mahsulot qiymatidan kelib chiqib xaq to'langan. 6-7 oy davom etadigan mavsumda bir ustaxonada 1500-1700 tagacha buyum tayyorlangan. Bunda har bir usta ma'lum mahsulot turini tayyorlashga ixtisoslashgan. Hatto bir turdagi buyumlar ham o'zaro farq qilgan, turli shakllar ishlab chiqilgan va buyum yasash jarayoni takomillashib borgan. Har bir ustaning mahsulotiga maxsus belgi qo'yilgan.

Rishtonda turli xil idishlar yasalgan bo'lib, kosa va ko'za eng ko'p yasaladigan buyumlar qatoriga kirgan. Ular shakli, rangi, siri bilan ajralib turgan. Rishtonda bu mahsulotlarning boshqa kulolchilik maktablariga xos bo'lmagan turlari ham tayyorlangan. Masalan, filitalik deb nomlanuvchi ko'za, qorin qismi yassi ko'rinishdagi yumaloq, tik jumrakli, qo'chqor boshli tusdagi shakldor ko'za, geometrik naqshlari ko'p nurli ko'rinishdagi obdasta, moviy deb nomlanuvchi bir tusli ko'za, qisqa bo'yinli oftoba, qush va tuya shaklida ishlangan obdasta, o'rdak obdastalar shular jumlasidandir. Ko'zagarlar soz tuproqdan loyini biroz qattiqroq ishlov berilgan holda mahsulot tayyorlaganlar. Buyum uchun qizil tusli tuproq eng yaxshi xom-ashyo bo'lib, Rishtonning o'zidan olingan buyumga naqsh berilmagan. Ularning tayyorlagan idishlarida suv, bug'doy, ichimliklar quyish va saqlash mumkin edi. Bunday idishda saqlangan suyuqlik o'z hidi, mazasi, rangi va tarkibini yo'qotmas edi. Kosa yasashda shaklni loydan ustaning o'zi yoki uning shogirdi yasar edi. Buyum shakli ustaxonaning o'zida tayyorlanar edi. Rishtonda ham katta buyumlardan xum ham tayyorlangan bo'lib, XIX asrda yashagan usta O'lmas Ortiqov xum yasashda mashhur bo'lgan.

G'urumsaroy maktabi mahsulotlari o'zining yasalishi, rangi, guli, sirlanishi va biroz

qalinligi bilan boshqa maktab mahsulotlaridan farq qilgan. Bu erda har bir ustaning o'z uyida do'koni bo'lib, unda butun oila a'zolari bilan ishlagan. Har bir ustaxonada alohida ishlab chiqarish vositalari bo'lgan. Masalan mashhur usta Satim tovoqchining ustaxonasida og'ir tosh maydalagich bo'lib, u bilan oq toshlar un holatiga keltirilib, unga mis va temir kukunlari aralashtirilib loy hosil etib buyum shakli yasalgan. So'ng idish ishqor bilan sirlangan. Bunday uslubda mahsulot tayyorlash tartibi, me'yorlari va muddati o'ta nozik bo'lib, yuqori didni talab etar edi. Hunar avloddan avlodga meros bo'lib o'tib borgan. Qishloqda ko'proq tovoqchilik bilan shug'ullanilgan. Buyum yasash uchun G'urumsaroy kulollari seldan so'ng vujudga keladigan tuproqni yaxshi xom-ashyo, ya'ni shirali tuproq deb hisoblaganlar. Ma'lumki, g'urumsaroylik kulollar vodiya o'zlarining yirik hajmli xumlar bilan tanilganlar. Odatda xumlar 50 l dan 200 l gacha suv sig'adigan hajmda yasalgan. Ko'pincha xumlar yo'l bo'yiga yerga ko'milib, atrofi chim bilan yopib chiqilgan va daryo suvi bilan to'ldirilgan. Suv bu yerda muzlab toza ichimlik suviga aylangan. Bu mahsulotlarning naqshlardagi gul nusxalari o'simliklardan olingan bo'lib, ko'proq yirik hajmli gul nusxalari bu yer kulolchiligiga xos bo'lgan. Bu yerda ustalar naqshlarning "Larzana", "Tuyako'z", "Anorgul", "Baliq nusxa", "Ilonyo'li" kabi nusxalaridan ko'proq foydalangan. Odatda G'urumsaroyda quyoshning qizdirish haroratiga moslab katta va kichik, qalin va yupqa idishlar yasalar edi. Quyosh yetarli isimagan bahor faslida yupqa va kichik tovoqlar yasalar edi. Keyinchalik zamonaviy kulolchilik o'chog'i yaratilib, mahsulotni quritish ishlari ancha osonlashib va tezlashib qolgan edi. G'urumsaroyda buyum yasash, naqsh, tepaga sir berish uchun ishqor To'raqo'rg'ondan, oq tosh Chorakesardan olib kelingan. Kulolchilikda buyum tayyorlashning mas'uliyatli bosqichi, bu buyumga naqsh va sir berish jarayonidir. Xususan rishtonlik ustalar buyumlarini ko'proq lojuvari siridan keng foydalanib, ko'k-havorang, yashil-havorang, jigarrang yoki jigarrang-binafsha kabi ranglari bilan naqshlaganlar. Naqshlar ko'pincha o'simliklardan olingan islimiy ko'rinishda, turli-tuman bo'lgan. Oddiy buyumlar rangsiz ishqor bilan sirlansa, nafis yasalgan buyumlar qalay-qo'rg'oshin tusli qalayi yoki qo'rg'oshin bilan sirlangan. Vodiya kulollar ko'k, sariq, qizil, qora, zangori, oq va boshqa ranglarga o'rik yelimi, un, qum, temir kukuni aralashtirib ham idishlarni ranglarga bo'yaganlar. Idishlarga ayrim ustalar qolip yordamida ham naqsh tushirganlar. Odatda qalami uslubida naqshlangan ko'k yoki jigarrang tus berilgan buyumlar oshqovoq, sabzi, lavlagi kabi sabzavotlardan yasalgan qoliplar orqali naqshlangan. E.N.Pesheryevani eslashicha, 1950-yillarga kelganda Rishtonda bunday naqshli buyumlar yasashni faqat usta Abdul Qosim Boltaboy davom ettirayotgan edi. O'simliklardan esa go'zanak, tikanak, quruq ko'saklari ham shu maqsadda ishlatilgan. Rishton ustalari uchun tovoqning makaziy aylanasiga islimiy va geometrik naqshlarni, trapesiyasimon shakldagi to'g'ri burchaklarni, uchburchakli shakllarni joylashtirish xos bo'lgan. Naqshlardan islimiy naqshlar, ayniqsa, Sharq udumiga xos bo'lgan anorgul naqshi ko'p uchraydi. Rishton kulolchilik buyumlari o'ziga xosligi, tugallanganligi, puxta o'ylanganligi, tanlangan rang kompozitsiyasi, ko'p turdagi islimiy va geometrik naqshlari bilan kishini o'ziga jalb etadi. Umuman olganda kulolchilik aslida erkaklar kasbi hisoblansa-da, Rishton ayollari ham kulolchilik ishlarida qatnashganlar. Masalan, usta Boy Niyozmatning ayoli buyumga rasm chizishda mashhur bo'lib, hatto boshqa ustalarning buyumlariga ham rasmlar chizib berar edi. Kulolchilik buyumlari Rishtonda mahsulotlarini ko'tarasiga sotib oluvchi savdogarlar orqali sotilgan. Shuningdek, aravasi bor kishilar ham sopol idishlarni kulollardan olib, mahsulotni qishloqlarga olib borib sotar edilar.

Kulolchilikning nodir sohasi, bu – chinni buyumlar tayyorlash tarmog'i bo'lib hisoblanadi. Odatda bo'yoq berib bo'yalgan sopol buyumga rangsiz sir berish chinnigarlik deb atalib, bu hunar Rishtonda XIX asr o'rtalaridan paydo bo'lgan deyishadi. Tarmoqni vujudga kelishi aka-uka usta Jalil va Quri Abdugalil nomi bilan bog'liq. Bizgacha yetib kelgan ma'lumotlarga ko'ra, usta Jalil Qoshg'orga boradi va sirlash, chinni loy tayyorlash sirlarini o'rganadi. Ayrimlar esa usta Quri Abdugalil savdogarlik bilan Mashhad va

Qashqarga borib, bu hunarni o'zlashtirgan degan taxmini bildiradilar. Jumladan, chinni tayyorlash jarayonini xitoyliklarining uslubiga o'xshashligini hisobga olib, tadqiqotchi A.A.Grebenkin ham buyum yasash usulini Sharqiy Turkiston maktabi an'analari bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Lekin rishton-liklar chinni tayyorlash hunarini shunday takomillashtirdilarki, natijada XIX asr oxiriga kelganda ular o'z chinni buyumlari bilan butun O'rta Osiyoda mashhur bo'lib ketdilar. Ammo ayrim tadqiqotchilar buyum tayyorlash texnologiyasi mahalliy ildizga ega ekanligini ta'kidlaydilar. Faqat XIX asr oxirida ko'k naqshli xitoy chinnisining qimmatlashuvi oqibatida bu mahsulotga bo'lgan talab kuchaydi. Natijada xitoy mahsulotlariga o'xshatib o'z buyumlarini tayyorlayotgan mahalliy ustalar idishlarga "chinni" buyumlarga qo'yiladigan belgilar qo'ygan holda yasay boshladilar. Bu esa "chinni" deb atalgan buyumlarni o'lkada ko'payishiga olib kelgan. Lekin bu tarmoq rus chinni buyumlari bilan raqobatlashuvi natijasida tarmoq ishlab chiqarishi birmuncha qisqardi. Ustalarining bildirishicha, chinni yasash uchun 60% gilbo'taga 40 kvarts (sang) yoki yana 10% loy qorilishi kerak bo'ladi. Odatda rishtonlik ustalar o'tga chidamli oq tuproqni tog'li hududlardan – Isfara va Angren vohasidan olib kelishgan, kvarts (sang) va ishqorni esa qirg'izlardan sotib olishgan.

Shunday qilib, jamiyat uchun faoliyat ko'rsatgan, uning boyligiga o'zining shaxsiy hissasini qo'shgan, o'z kasbini doimo ulug'lagan, o'zгалarni baxtli qilishga chorlagan, Abdurahmon Jomiy aytganidek, "Mehnat tufayli qo'lda paydo bo'lgan qabariqdan rohat topgan odam – baxtli kishidir".

Foydalanilgan adabiyot va manbalar:

Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, kat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017-yil 14-yanvar. -T.: O'zbekiston, 2017. – 104 b.

Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. //O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. -T.: O'zbekiston, 2016.

Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: O'zbekiston, 2017. – 488 b.

"2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi" to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi to'g'risida"gi qonunlari. //Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.

Abdulaxatov N., Hoshimov B. Mo'yi Muborak. -F., 2000. 18-b.

Akramov V. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida O'zbekistonda hunarmandchilik. "O'IF" j. -1973 yil, 1-soni, 58-b.

8. Shomirzaev M.X. O'quvchilarda xalq hunarmandchiligi kasblariga qiziqishni fanlararo shakllantirish omillari. // Maktab va hayot. -T., 2019. -6-son. -B.24.

9. Shomirzaev M.X. Ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muammolari. // Zamonaviy ta'lim. – T., 2019. – 9 (82)-son. – B. 27.

10. Shomirzaev M.X. O'zbek kashtadozligining shakllanish genezisi va rivojlanish texnologiyasi. // Mug'allim hem uzluksiz bilimlendirio'. –Nukus, 2019. – 5-son. – B. 77.

11. Shomirzaev M.X. O'quvchilarda xalq milliy hunarmandchiligi kasblariga qiziqishni shakllantirishda ta'lim texnologiyalaridan foydalanish. // Qoraqalpoq davlat universitetining xabarnomasi. – Nukus, 2019. – 4 (45)-son. – B. 101